

„Gömörország bolygó fia”

PORTRÉVÁZLAT TŐZSÉR ÁRPÁDRÓL

Tüneményesen szép ívű az újabb csehszlovákiai magyar irodalom tán legtehetségesebb költőjének, Tózsér Árpádnak eddigi pályája. Spontán lírai tehetség és nagyfokú költői tudatosság találkozása, keményen megküzdött eredmények egyre tisztább fénye világítja be ezt az utat. Az emelkedők jól olvashatók, hiszen szinte minden vers egy-egy újabb lépcsőfok itt, mert Tózsér Árpád nagyon kevés szavú lírikus. Húsz esztendő tudatos költői teremtéséről, küzdelmeiről három vékonyka kötet száznál alig több verse ad számot. A *Fiatal szlovákiai magyar költők antológiájában* jelentkezett 1958-ban Cselényi László, Fecsó Pál, Gyüre Lajos, Kulcsár Tibor, Zs. Nagy Lajos, Petrik József és Simkó Tibor társaságában, de első kötetének több versét már 1952–53-ban olvashatta Turczel Lajos. A *Nyolcakkal* új lírikus nemzedék jelentkezett a mindenség igényét meghirdető költői programmal, s az addigi sematizmus szimplifikáló szemléletét megtagadó összetettebb, realisabb látásmóddal, de nem mentesen némi nagyot akaró romantikától sem. Az új nemzedék legtehetségesebbjeként már akkor is Tózsér Árpádot emlegették. Pályája egy tehetséges nemzedék legjobbjainak útirányát is jelzi.

A SUHANCHÓS

A *Mogorva csillag* (1963) költője hagyományos ösvényeken indul, gazdag élményeit közvetlenül kibeszéli. Vallomáskényszer szólal versbeszédben. Ok-okozatiságot követő, szabályos élményvezetésű vallomások szerelemről, tájról, szülőkről és szülőföldről, a költő önmaga kereséséről és nagy szándékairól. A vallomás oly közvetlen, hogy szinte bizonyosra vehető a költői én és az empirikus én közelsége. A mimimális önstilizáció is ez irányú: az érzéseket felnagyítja a kifejezésben, kissé romantizálja, hogy vallomása meggyőzőbb legyen. Különösképpen szerelmi lírája mutatja a romantikus szemlélet közelségét. Olykor a népköltészet és Petőfi hangja csendül fel kísérezzeneként. A költő keresi élményéhez, érzéséhez a megfelelő kifejező anyagot, s minduntalan máshonnét ismerős képekre talál. „Nem vasból van, mégis alig bírom / hirtelen-nőtt, magas szerelmemet” (*Hazafelé a kedvestől, Gyöngyvér*). Az eredeti látásmód hiányát hetykeség és finom önirónia, szemérmesen rejtőzködő, mégis önleplező attitűd pótolja. A vesztett szerelem verseiben a népköltészeti mintához való kötődés az élményeket tudatosan távolítja, az egyéni élményt egyszerre általánossá is minősíti. Népdalainkban gyakori az a rafinált és mégis egyszerű kifejezés, hogy a költő tulajdonképpen mondandóját, legtöbbször a szerelmi vallomást, „behallgatja” a versbe. Vallomását éppen a vallomás kihagyásával teszi, az olvasó-hallgató érzi a hiányt, s a versstruktúrának olyan a sugalma, hogy egyértelműen behelyettesítődik az „elhallgatott”, szemérmesen rejtőzködő vallomás. A klasszikus példát Balázs Béla is megcsodálta:

*Kaszab András megy a rétre,
Vele megy a felesége.
Én volnék a felesége,
Én mennék vele a rétre.*

Az első két sor látványát önmagára vonatkoztatja, a második kettőben a költő, s a

beállítás, a struktúra hordozza a fő mondandót, szavak nélkül. Tózsér Árpád a szegény legény és gazdag leány ősrégi történetét jeleníti meg az ilyen struktúrában:

*Mert ha az a vászon
csak három vég volna,
Gyöngyvér, a gazdája
most az enyém volna.*

(Hűsz vég vászon)

Az effajta alakítás azonban szinte kivételes a korai versek között. A fiatal Tózsér olyan pontosan realista költő, hogy a versek szinte a költő útját, élményeit térképezik fel. Tájképverseinek középpontjában is mindig maga a költő áll. Önmagáról vall, amikor atmoszférateremtő erejét tájleírásokon gyakorolja. Világképének értékes elemei, a tájhoz való ragaszkodás, a tájon keresztül a hagyományokhoz, a történeti múlthoz való kötődés kap hangot (*Gyalog Péterfala határában, Egy hét a Fátérában*). Tájleíró versei gondolati tartalommal telnek meg. A látvány mindig valami másnak elmondására is alkalom. S ez a más a fiatal költő világnézeti küzdelme, korszerűbb világításért való igyekezete. Berzsenyire emlékeztetőn, negatív festéssel jeleníti meg a nyár letűntét, s a pusztulás nagy látványából filozófia sejlik elő: „s immár a nyers való / jelenti a világot.” A költő saját illúzióival, romantikus hangoltságú világlátásával birkózik egy valóságközelibb, keményebb szemléletért küzdve. Talán még szebbnek látszik a virágos, régi kép, de lényegibb a lefosztott. Vonzódása a másikhoz még erős, fáj a vele való leszámolás, ezért kapcsolódott össze benne a szép természeti látvánnyal, s a nyugodt megelegedéssel. De természeti törvény jelzi pusztulásának szükségszerűségét is. Kár, hogy a közvetlen vallani akaró költő didaktikusan megmagyarázza a vers második felében az elsőnek a jelentését, s direkt párhuzamot von, pedig az a képekből már intenzívebben szólt. Nem kellene elmondania, hogy mire tanította az ősz, a képek elmondták már. A versnek inkább információs értéke marad meg, mert túlságosan direkt hasonlatokra és kijelentésekre bízva mondandóját, még elmondja nagy belső küzdelmét, nem jeleníti meg (*Vallomás a Kiskriván alatt*). A korai Tózsér-versek színhelye a falu, a gömöri táj. Ennek keretében, ennek világában végzi világnézetének határozott revízióját. A formák üresedésének pillanatait ragadja meg. A formák még a régi látszatát őrzik, de már „pakol s indul a tartalom”. A költő még sokszor tesz saját kedve ellen valót, de leggyakoribb önjellemző szava, a *morog*, már jelzi, hogy a szuverenitásra törő egyéniség állandóan ítélkezik, önmagában másképpen rakja helyre a világot. Ítélezésében fölény van (*Karácsonyi morzsák*). A falu világképének ideológiájával könnyed mozdulattal szakít, de a falu és család etikájának őszövétségi keménységű törvényei még determinálják a *Mogorva csillagban* megnyilatkozó költői ént. Kegyetlen élmények érték, a családi hagyományok is véres tragédiákról szólnak. Bizonyára testvérbátyjának meggyilkolása az a megrázó élmény, amely költői énjének legmarkánsabban egyéni színeit kihozza. Pogány vagy őszövétségi, dacos keménységű, szinte „fogat fogért, szemet szemért” etikát vall. Karakterizáló vonásává, s a kötet uralkodó indulatává lesz az ősök melletti komor hűség, s az értük való dacos lázadás:

*Virágsírodhoz kijöttem
pirosra dühödni arcom:
bennem éretted a harag
életem végéig tartson.*

(Legénybátyám sírjánál)

A bosszúeskü szinte atavisztikus, az ösztönök mélyéből feltörő erejét a vers ropogó-kemény akusztikája tökéletesen fejezi ki. „Piros bánat” sikolt a költőben, s a sirtóból (Bátyám, jaj, szép testem vére”) a végbosszúk levegője árad. A vers ambivalens érzéseket, szeretetet és bosszút fog át, innét nagy intenzitása. A robbanó mon-

dandót fegyelembe fogta a költő, innét megrendítő feszessége, sallangtalan tisztasága. Fájdalom és pogányos keménység a versképző erő. A tragikus élmények egyéniség- és látásmódformáló erejéről vall, hogy a tájképnek induló vers is gyászoló emlékezőssé válik (*Kenderszer*), másrészt hogy többször visszatér hozzá a költő, s ezekben a versekben egyéniségének mindig más vonása nyilatkozik. A megrázó élmények átrendezik világlátását, „keserű, mord legény”-nyé teszik, „tépett ideg-halom”-má. Meghatározzák a világhoz való viszonyát is. „A kötet uralkodó érzelme-ként megnyilvánuló dacnak, az önmagával és a világgal való forrongó-lázadó viaszkodásnak jelentős mértékben itt kell keresni a forrásait... »A Tözsér-had furcsa képé«-nek, az »ősapák hét rossz lelké«-nek kísérelő szelleme sokszor az anarchizmusig és a satanisztikus individualizmusig hevíti a költő keserűen bős vagy hetykén virtuskodó dacosságát” (Turczel Lajos). Az önportrészterű versek vallanak erről leginkább. A költő magatartását ez a determinizmus motiválja. Az igazság tudatának ösztönmélyről felfakadó indulata vezeti: ezért lép „bőszén, lángpiros arccal, / semmit nem fontolva, vakon”. Azt üzeni a „csillagsíró ezer angyalok”-nak, hogy ne várják, ő ördög akar lenni, nem angyal (*Lángpiros arccal, Kárhozat*). Az archaikus nyelvi rétegek is ezt az indulatot szolgálják, de emiatt nevezték Tözsér Árpádot a csehszlovákiai magyar irodalom dühöngő fiataljának is. Az egyéniség negatív erőinek a póre kivallása, ez a keserű-hős attitűd Adyra emlékeztet, de nem szimbólumokban nyilatkozik, hanem közvetlenül vagy allegorikusan. A biológiai determinizmus a sátánosság elemeivel vegyül a szerelmes vers allegorikus önportréjában is: „Nincs erkölce, csak vad vére, Nincs könyör benne ... szeresd érte.” Tözsér Árpád lírájának legjobb darabjai indulati fogantatásúak ekkor. Az elbeszélő jellegű versek nyugodt képei, intenzitást visszafogó hasonlatai, töltelékiszavai teljesen hiányoznak ezekből az indulati töltésű, nagy feszültségű versekből.

A determinista-fatalista világképhez való dacos hűség azonban előbb-utóbb annak revíziójához vezet. Mert az édesapa mogorva csillagként felmagasló alakja a determinizmuson túl, önként vállalt példa is. Benne éppen a teremtő munkálkodás, a szüntelen teremtés aktusa ragadja meg a költőt. Úgy tudott dolgozni, „mint ahogy a fák is csak nőni tudnak, / a patak folyani”. A determinizmus a mély sorstudáson túl immár az alkotásra is hív:

*Az lettem én is,
mogorva csillag,
testem parancsol
írnom, elégnem,
víg ösztönökkel
nem szaporodtam.
Apám, örököd
nehéz, de élelem.*

A determinizmust is mély tudatossággal és morális felelősséggel vizsgálja, ezért tölti meg pozitív tartalmakkal, és ezért lép túl rajta.

Indulati ereje új irányt vesz. Számvetéseket készít, jövőbeli pozitív programokat hirdet. Lendületeset és világtágasságút. Használni akarót és önmagát a mindenséggel mérőt. Földi bajt oldó tűzpiros dalokat akar énekelni, világteremtő és nagy hűségű énekeket. Úgy beleéli magát képzelte lehetőségeibe, hogy agitatív funkciót kap a vers, egy nemzedéket akar világteremtésre magával ragadni, s a vad tánc egyre gyorsuló ritmusában egyéni kép telitalálata hozza a József Attila-i mindenség-programot: „Anyánk képén a / világ a ráma” (*Férfikor, így jöjj!*). Vad táncos ritmusa, dinamikája, romantikus lendülete mögött is érezhető tudatos gondolati felelősség. Képeinek sokrétű elevensége „a férfimozdulat világlendületét realizálja” (Fábry Zoltán). A felelős költői önszemlélet feladja az ösztönszintet, mely az egyéniség tág mezőit járta be, s az intellektuálisan is motivált cselekvő hitet állítja helyébe:

s a suhanchős is csitul már bennem
hogy jött egy gazdag elemző korszak
s ami volt a sók vad tánca volt csak
s országos szeretnék lenni a hitben.

(Fémek ideje)

Sokirányú keresés, sokféle lehetőség felvillanása, színes költői egyéniség jelentkezése a *Mogorva csillag*. A fiatal költő belső küzdelmeihez a legjobb mestereket választotta. „Kamaszos dalhangja Petőfire, verseinek intellektuális jellege Illyésre, indulati ereje pedig Nagy Lászlóra emlékezteti azt, aki a *Mogorva csillagot* olvassa” — írja Bata Imre. Turczel Lajos a legjobb cseh és szlovák költészet kísérleteinek hatására is utal, Illyés nyomát pedig „epigonizmustól mentesen, a rokon egyéniség spontán asszimilációjának formájában” az élet-, jellem- és tájképmozaikokból összeállított epigrammasorozatokban, valamint a „népi élet elemeinek, a falusi tájnak és természetnek az intellektuálissal való frappáns összeolvasztásában” látja. De folytathatjuk ezt a sort Ady sátános mágikusságával, vörös-fekete színeivel, József Attila teljességigényével. Ezek a hatások termékenyebbé tették egy szuverén költői világkép teremtődésének pillanatát.

„JÖTT EGY GAZDAG ELEMZŐ KORSZAK”

A megküzdött új elemző korszak legszembetűnőbb sajátossága a meditatív versek meggyarapodása. A versstruktúrák lényegi változást még nem mutatnak, de belső arányaik már elmozdulnak: a látvány, az empirikus tapasztalás kisebb részüket adja, bővebb a jelenségek értelmezése. Az élmények átértékelődnek, a költői én eloldozza magát a szülőföld viláगतól, s az új, városi környezetben próbál gyökeret verni. Egyre gazdaguló képi erő mutatja föl a szülőföld törpülését, „már vállig sem ér a templom”, amelyik az előző kötetben még dacolt az idővel. A *Kettős úrben* (1967) egyre szikárabb, keményebb verseiben még két otthona van a költőnek. A falu világa emlék és mai valóság egyszerre:

„csúcsaimmal belőle kinyúltam,
ösztoeimmel nem még.”

A költő még „megtér” haza, de otthon már mindig meditációra kényszerül. A távolraszakadás értelmét és köteleseit szembesíti. Emlékeivel vitázik, de kiérzik verseiből a faluhoz való erős kötődés, s az ezzel való küzdelem. A faluról indult el bejárni minden tájat, s most két világ empirikus élményei váltogatják benne egymást. A *Novembert* még a falusi élet képei jelzik, de a pattogó *Játékban* az évszakok atmoszférájának megragadására már természetesen társulnak, ugranak egymás mellé a falu és város képei: „Hát az ősz? / Dinnyecsősz, / pipál s itt-ott / elidőz. / A telet / kérdezed? Hajnal három, / s villamos nincs.”

A *Galambok s kacsák* és a *Fut Csallóköz* a falusi árvíz látványából tágul filozófiai, illetve sorsértelmező látomássá. Az előbbiben az árvíz mindent elegyítő pusztítása a teremtés mítoszának ősi pillanatát idézi a költőnek, s az ember külön minőségére mutat. Az utóbbiban a menekülő emberek látványa Csallóköz keserves történelmének panorámájává tágul: „A kép azonos, csak a kor más.” A pillanatnyi kép szuggesztív, pontos bemutatása szétmossa az időt, s azáltal száll perbe a történelemmel, hogy a látvány racionális okát keresi, hogy a képet értelmezni próbálja: „S vajh, mi most, s mi volt e nép bűne, / hogy e föld békén sose tűrte?” A költői kérdésre nem jöhet válasz, a pontos leltár nem az okot, hanem az okozatot veszi számba. Érzélgősség nélkül, keményen. Szinte naturalista pontossággal. A vers struktúrája ad itt is hangsúlyt a mondandónak. Megválaszolatlan kérdése a vers mértani középpontjában áll, körülölelve az okozat látványával. Éppen az a perlekedő, természetrel és történelemmel szembeszegülő ebben a versben, hogy egy nép történel-

mének fő jellegzetességét a tehetetlen menekülésben jelöli meg. De furcsa módon, ugyancsak a struktúrába rejtve, éppen történeti látása révén, beleszövődik a versbe a dacos remény motívuma. A rezignált befejezés ellenére is. A *Vydrica* 5. is egyetlen képből tágul mély számbavetéssé, nagy önfelméréssé. A költő emeleti szobájának ablakából nézi a várost. A kocsmából éppen akkor vágta ki valakit, ennek a vérben fetrengő embernek a látványa indítja meg a költői meditációt. De jelzi a vers horizontját is. Az ember esendőségének a látványa őszinte és kegyetlen önvizsgálatra hívja a költőt. Meditációja azokat az elemeket sorolja elő, amelyekből mostani egyénisége formálódott. Így a vers egyszerre számvetés a múlttal és a jelennel, a falusi és a városi élményekkel. Szavainak ízét, mozdulatainak, viszonyulásainak minőségét, álmainak beszennyeződését, az egyén determináltságát és megkeseredettségét hozzák a képek:

*Fogalmaidban
agyonvert ősök
dúhe kékül.
Nyers vagy, mint itt a
falnak döntött
utcalányok,
piszkos asztalon
kidöntött sörként
csillog álmod.*

Hiába kutat az egykori otthon édes tájai után, önmagát a várossal azonosítja, csak itt talál már sorsára rezonanciát. Egyetlen pillanatban omlik rá az egész világ, jelen és múlt minden tapasztalása, számtalan kötődése. Be más ez a látvány és tapasztalat, mint amelyet piros dalos kedve korábban akart. A biztos hit is szétfoszlott, az elemző kor a szociológiai ihletésű versekben naturalista színeket hozott és nagy-nagy bizonytalanságot. Csupán az látszik bizonyosnak, hogy az így rászabadult bonyolult látás igazabb, mint az illúziók szép világa. S bármilyen kiábrándító, költőietlen, emberminimumra korlátozott ez már: „Tán nem is egyé — különválni / a lehetetlen.” Ez a kis mozaikokból összeálló naturalisztikus önportré és vallomás a költői hang elkomorulásának és a költő világtágításának, kemény szembefeszülésének is példája. Az emlékekkel is nehéz küzdelme van a költőnek. Új, filozofikusabb látásának is gondolatvezető elemei az emlékek. Mert velük már az egyéniség lehetőségeinek határait vizsgálja, ostromolja. A halál és az emlékek feladása közeli egymáshoz, az emlékek determinálják a későbbi tetteket is. Tözsér Árpádnak különös képessége van arra, hogy az elmúltat is jelenként élje át, élményei olyan intenzíven élnek benne, hogy szinte összemosódnak a jelennel. Ezért egy emlék feladása, megsemmisítése nála *Részlethalál*. Íme egy szerelem emlékének eltörlése mennyire más hangon történik most, mint a fiatalos hetyke versek idején. A szerelmi élmény most nem stilizált vallomás, nem is az ösztönök harca. A pőrén megjelenített szeretkezés is önmagán túlmutató, mélyebb értelmű, a világ megértésének, múlandó volta legyőzésének is ünnepe: „a személytelen teremtés / személyessé lett” (*Egy pillanat a csillagidőből*); „Az elmúlásból kioldattam: tested megnyílt alattam”. A költő, aki országos akart lenni a hitben, a beszédes című *Kettős úrben*-kötet második ciklusát *A választható halál* verseinek szenteli. Az előző ciklus is a hangnem nagy elkomorulását mutatta, de abban a valóságnak jobbra olyan új jelenségei tárulkoztak föl, melyekkel a költő hite még szembefeszülhetett a törvények elbizonytalanodása ellenére is. A *választható halál* a költő küzdelmének teljes csődjéről tudósít, s az egyetlen, egzisztencialista jellegű perspektívát mutatja fel. A teljességre elszánt költő komolyan vette saját programját. A megismerés eredménye azonban lehangoló. A költő ereje kevés a megismeréshez, mert csak a részletet láthatja a világból, pedig az igazság csak a teljes lenne, az egész: „az emberiség legnagyobb verse ósállapotban kavargó felettünk”. Hiába keresi magát a végtelenben, a fában, fűben, nem bizonyos az sem, hogy kiláthat magából, „minden

néma". Az emberi létezés megválaszolhatatlan kérdéseit teszi fel (*A költő kérdez, A költő nem felel, Versterelő szelek*). Komplex világérzékelése — „Hallom a világot egyetlen percként” — olyan történelmi és jelenkori panorámát mutat, mely a cselekvés értelmét is megtagadja. Az emberi teremtés, „mindenhatóság” helyét a „determinált valóság” foglalja el a költői világrétegben. A költőben „elromlott a világ rendje”, betegsége „százmillió év szégyene csődje”. Kocsmaasztalra könyökölve keserűen társalog a választható halállal (*A perc, Szégyen, Választható halál*). Egész filozófiai rendszer, vagy inkább filozófiai klíma sejlik föl, mely az egzisztencializmussal tart közeli rokonságot. Megkísérti a költőt a semmi élménye, emberi kapcsolatai megszűnnek, magára marad, „mint az úristen, s mint mindenki a halálban”. Alapérzése a kilátástalanság és a félelem. Tózsér Árpádot azonban erős realitásérzke megóvjá attól, hogy elfogadja a nihilizmust. Ő a valóság determinálja. Gondolati eredményei rokonok olykor az egzisztencializmussal, de vitális ereje, humanista elkötelezettsége folytán mindig az élet győzeletére (*Ébredés*). A halál számára nem vonzó, meghalni „semmi kedve”, mégis nagyon megfoghatkozott a bő életanyag. A valóság reális képei általában a kiúttalanság grafikonjait rajzolják, a „mögöttem semmi, előttem semmi” élményét motiválják, a világrendező szándék csődjéről szólnak. Ezek a kilátástalanságot sugalmazó versek azonban legtöbbször éppen arról mondanak le, ami Tózsér Árpád alapkövetelménye önmagával szemben: a komplex világérzékelésről; „önelemző verseiben a pszichikus javára eltér átfogó valóságérzésétől, kissé »magába zárkózik«, és ezzel részben feladja főerősségét” (Duba Gyula). Tózsér Árpád szerint a költészet a megismerés eszköze, a megismerés első foka pedig az egyéni lét tudatosítása. *A Kettős úrban* önmegismerő és önkifejező darabjai többségében viszont szétválék még a megismerés és kifejezés, a költő nem mindig tárgyiasítja élményeit, hanem a tárgyakat jobbra érzéseit magyarázó, megvilágító képekbe rendeli, főként hasonlatokba. A kimondott érzést teszi megfoghatóbbá, magyarázza érzékletesen. A kép így legtöbbször a mondanivaló illusztrációja csupán. Tózsér lírájának minőségét az jelzi leginkább ebben a költői korszakában, hogy elvont gondolatait, alaktalan érzéseit érzékletes intenzív képekkel teszi világossá és emlékezetessé, s a csehszlovákiai magyar lírában kivételes jelentéssűrítésre, tömörítésre képes. Képeinek váratlan asszociációi kihívóak, de pontosak: „s mi önmagunk tartalmává válunk, / mint a magukat rágó molyok.” Intellektuális világélménnyel telíti falusi, városi élményeit és önszemléletének eredményeit.

Tózsér legújabb kötetének (*Érintések*) versei a személytelen líra jegyében fogantak, s „személytelen személyességük” az esztétikai minőségük meghatározója. S ezzel szorosan összefügg, hogy verseinek korábbi erős indulati töltése tárgyakra asszimilálódott, tárgyiasult, az indulat nem közvetlenül, hanem a világ szövetébe szöve, törvénné csitított képekben nyilatkozik meg. „Olyan ez az új Tózsér-kötet, mint egy fa: két ciklusa közül az első, a *Kölegelőn* című a gyökérzet, amely bekapcsolja a verseket a Tózsér-líra egészébe, míg a második — az *Érintések* — az ágak és a lombok, amelyek tapogatózva kinyúlnak a világba s talán a jövő, költészetének továbbfejlődése felé” (Koncsol László). Az első ciklus folytonosságát nemcsak — Tózsérre jellemző módon — az előző kötetéből ide is felvett vers jelzi, hanem főképpen az, hogy az immár tárgyiasult szubjektum világában legtöbbször még direkt módon kimondott vallomás kalauzol bennünket. A tárgyiasult szubjektum tartalmi legtöbbször már viszonylatok, mint azt a kötet cím is jelzi: *Érintések*, tehát alapvetően személytelen, egyetemes tartalmak. A költő legtöbbször azonban felfedi a konkrét versképző motívumot. *A papír partján*ban a „nem akar vers folyni benne” — sor magyarázza a képek anyagát és rendjét: a szubjektum küzdelmét az objektív líráért, egyáltalán a költői teremtés küzdelmét. Máskor a valóság sok viszonylatára pontosan érvényes képekről csak a vers címe jelzi, hogy a szubjektum világának mely eleme tárgyiasult bennük: *Változatok az anya-fiú motívumra*:

*Tompa szívhangok a körömágyban...
Már tudtam, hogy le fog esni.
Megfeketedett, akár a kökény.
Súlya az ellenkező
oldalra húzta.
Finom roppanásokkal levált.
Maradt a vörös negatív,
a körömágy húsa.*

A képek pontossága is világtörvényt sugall már itt, a cím viszont még nagyobb, egyetemesebb távlatot ad a konkrét jelentésnek, a konkrétan megjelenített törté-
nésnek. Az egyedi képben így fedezzük fel a költői én több rétegét is. Az érzéketes
képet a cím a költő, s rajta keresztül mindnyájunk tragikus tapasztalásává, elke-
rülhetetlen élményévé minősíti. A személyragos beszédmód is a személyesség köz-
vetlen jelenlétét hangsúlyozza a személytelen érvényű képvilágban.

A képek nagy belső küzdelmeket tárgyiasítanak, megjelenítik drámává sűrítve
azt a mélyebb megismerésre törő esztétikai küzdelmet is, melyet a tanulmányban
láttunk. De míg ott a tárgyakban való bizalom, a költőnek a világban való tárgyi
részessége látszott kivezető megoldásnak az esztétikum teremtése szempontjából,
most kiviláglik, hogy a szubjektum számára a tárgyakkal való összekeveredés szen-
vedés, küzdelem és vereség (*Kölegelőn*). A képek most már a vers tartalmi elemei,
s ha a bennük, logikájukban, kapcsolódásukban megnyilatkozó életérzést nézzük,
akkor azt az egyik vers címével jellemezhetjük: *Holtpont*. De a holtpont nem a
költő állapota, hanem küzdelmének pillanata. Az a pillanat, amikor Jóbként veszi
tudomásul önmagát, de ez az öntudatosítás nagyon tanulságos, mert *Szülőföldtől*
szülőföldig vezet, s Ivan Mestrovič Jób-szobrát antropomorfizálva vall új, korszerű
világlátásról:

*Uram leszakadozott rólam
udvarom házám
rétjeim eldobva
tetves rongyok
Lemálltak rólam a gyolcsok
szándék szülőföld halál
minden amiben látható voltam*

Leveti korábbi költői énjének valóságselemeit, esetlegességektől megtisztulva látja
meg önmagát a „tátott kőben”, de megtagadja a halált is, mellyel a *Kettős úrben*
kötet nem egy verse mérkőzött. Az új, a „befelé nyíló” táj éppen ezért minden
bizonytalanságok és negatívumok közepette humánus aktusban tárja föl a minden-
kor érvényes törvényt, melyet mintegy igazságát hangsúlyozandó, más törvényfogal-
mazó, Milan Rúfus szlovák költő versével mondat el. Nagyszerűsége abban van,
hogy ez a törvény a vers világából fejlődik ki: a versben tárgyiasult dráma, lét-
értelmezés mozdul ilyen irányba: „Oh, igen, te vagy az. Tudod, honnan jössz. Tu-
dod, hogy hívnak. S ez minden. A környező úr arcán a tisztaság könnycsepp. Sok
ez, vagy kevés? Mi a válaszod? Az, hogy a gyermekek elalvás előtt legalább ujjuk
hegyével akarják anyjuk testét érinteni.” Éppen a versstruktúrának ez a belső
kényszerítő ereje, logikája mutatja, hogy nem válik szét a szubjektum és az objek-
tum. A mítosz nem illusztráció, hanem az általa nyilatkozó szubjektummal egy-
idejűségben létezik, él. Szinte minden verset érdemes lenne külön elemeznünk
annak bizonyosságául, hogy az újabb Tózsér-versekben „a tárgy válik így fogalom-
má s vissza” (*Nagybátonyi ősz*). Az *Érintések* ciklusban a személytelenedés, tárgyiaso-
dás erőteljesen tovább fokozódik, a dezantropomorfizált tárgyi világ a benne meg-
nyilatkozó ironikus látásmódban vallja ki a költő személytelenségbe egyetemesített
személyességét. A tárgyias vers így válik társadalmi vonatkozásúvá, a tárgyias köl-
tészet esztétikumában helyt kap az etikai princípium is:

a tavorózsák
 a halakban gyökereznek
 hajnalonként
 a pontyok álmait
 kiillatozzák
 még sosem voltak a parton
 a tavat tengernek tudják
 s elégedettek
 de naplementével a legboldogabbak
 ilyenkor egy pici árnyékuk
 nekik is serked

A miniatűr kép a tavorózsák megszemélyesítésével, s a csak emberre vonatkoztatható iróniával sugalmazza, hogy emberi jelentésű. A természeti kép konkrét egyediségében is tökéletes, mégis elsősorban a kisszerűen szűk, törpeségében elégedett, sőt áligazságokkal önmagát áltató emberi mikrovilág ironikus megsemmisítése a vers üzenete. A költő világváltoztató indulata íme, iróniává szelídült-élesedett. Az indulat akkor is megfoghat, ha nem eléggé motivált, ha igazságtartalma egyéni, az irónia viszont összetettebb szemlélet eredménye, a pontosság, a telitalálat a mértéke. Az *Érintések* ciklus verseiben az ironikus szemlélet az uralkodó, a legkülönbélebb témákat tárgyiasítja (*Tanulmány a Balaton lényegéről; utolsó vacsora, a költő és a nyúl* stb.).

Tózsér Árpád objektív, tárgyias költészete mindig intenzív élmények közvetítője, de éppen pontos tárgyiasága, személyes tárgyiasága teszi, hogy személytelen, kollektív érvénye is van. Az egyéni élmény, érzésvilág, látásmód renkezi a tárgyakat úgy, hogy a legjobb darabokban az egyéni és az egyetemes egyszerre érvényes, egymást segítő jelentésű. Korábbi lírájában az egyéni élmény és érzésvilág, a szubjektum szuggesztív közvetlen kivallása hatott a szélesebb érvény erejével, az énen volt a hangsúly, most a törvényen. Az ember által alkotott vagy felismert törvényen. A költő most ritkán szól közvetlenül, ha mégis, akkor jobbára zárójelben. Ez az objektiválódási folyamat egyenes ívelésű Tózsér lírájában, a költői én tudatos törekvése. Nem rejtőzködő, nem parnasszista költészet az eszménye. A lírai anyag alapvető drámaisága, a lírai személyiség drámája most sincs kipárolva a versből. Szociális indulata sem (*radiátor*). A Tózsér-vers tárgyiasága ellenére megfelel a József Attila-i kritériumnak, miszerint: „A költő akkor költő, ha magávalragad”. Költészetében a magávalragadás titka és minősége változott az idők folyamán. Művésze az egyetemes magyar irodalom értékes része.

ALFÖLDY JENŐ

A vakfolt körül

MARSALL LÁSZLÓ VERSEIRŐL

A romantikus költészettel vitatkozó Goethe írta: „Van az agyban egy üreges folt..., ahol semmiféle tárgy nem tükröződik, mint ahogy a szemben is van egy foltocska, mely nem lát. Ha az ember fölfigyel e helyre és elmélyed benne, akkor szellembeteg lesz, dolgokat sejt egy más világból, melyek azonban valójában képzelenségek és nem ismernek alakot, sem határt.”

Ha jól meggondoljuk, a romantika óta a költészet egyik legmakacsabbul használt „érzékszerve” éppen a szemnek ez az idegvégződés, csapok és pálcikák nél-